

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՄԱՍԻՍ Կը հրատարակուի 1 և 15 թիւն :
Հասցէ՝ Կ. Պոլիս, Ղալաթիա Նորատունկեան խան :
Չեռքէ կը ծախուի հատը 40 փարսյ :

Ըստ ժամանակագրին

Պոլիս, տարեկան
Գաւառները,
Օտար երկիրք :

Մէկ մէջիտ :
Մէկ քառորդ ոսկի :
Վեց ֆրանք :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, 15 ՅՈՒՆԻՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցական Համագումար ժողովը վերջացուց իր նիստերն, առանց զբաղելու այն կարեւոր խնդրով որուն համար դու-մարուած էր : Այդ ժողովի օրակարգի առաջին խնդիրն էր վերաքննութիւն ա-մուսնական օրէնքներու, իսկ ժողովն ըզ-բաղեցաւ բոլորովին տարրեր հարցով ա-ռանց յիշելու թէ՛ «զայս պարտ է առնել և զայնու ոչ անցանել» :

Կարծեմ թէ՛ մեր եկեղեցականներն — այսինքն ամուսիններն որք օրէնադիրներն են — երբեք չպիտի զբաղին ամուսնական օ-րէնքներու խնդրով, վստն զի իրենք ա-մուսնացող չեն : Ի՞նչ փոյթ իրենց եթէ այդ օրէնքներ անիրաւ են և վնասաբեր : Մեր իրաւունքն է, մեր պարտքն է, քա-նի որ այդ ամուսնական օրէնքներ մեզ համար են, հետամուտ ըլլալ զանոնք բա-րեփոխելու և ժամանակի պահանջներուն հետ ներդաշնակելու :

Կայ անհրաժեշտ հարկ մը այդ օրէնք-ներ վերաքննելու և բարեփոխելու : Այո՛, այդ անհրաժեշտ հարկը կայ : Օրէնք մը որ կրնար մի քանի դար առաջ պիտանի ըլլալ և օգտակար, այդ միւսնոյն օրէնքը

կրնայ ժամանակի և պարագայներու փո-փոխութեամբ ո՛չ միայն անպիտան ըլլալ և վնասակար : այս վիճակին մէջ են մեր ամուսնական օրէնքներէ շատերը :

Եթէ Պոլիս ունենար վիճակագրութիւն մը այն օրինակսն զեղծումներուն որք կը կատարուին մեր թեմերու մէջ, պիտի տեսնէինք թէ ամուսնական օրէնքներն ան-դադար կը բռնաբարուին : բնականաբար պիտի հարցնէինք թէ ի՞նչ է պատճառն որ հարկ կ'ըլլայ այդ օրէնքներն արհա-մարհել : և երբ պատճառը քննէինք, դար-մանին վրայ ալ կը խորհէինք : Այդպիսի վիճակագրութիւն մը մեզ կը պակսի, սա-կայն այն տեղեկութիւններ զոր ամէնքս ալ կը լսենք կ'ապացուցանեն թէ՛ ամուս-նական օրէնքներ միշտ զեղծումի կ'են թարկուին :

Սակայն եթէ Պոլսի Պատրիարքութիւ-նը չունի այդ վիճակագրութիւն, էջմիա-ծին զայն ունի : Սինօդի եկեղեցական ոս-տիկանութիւնը կը հսկէ ամէն ուրեք : Սի-նօդը կը պատուհասէ, անխիղճ և անգութ կերպով, պսակեալ ու պսակադիր որք չեն հպատակած ամուսնական օրէնքներու : Արարարի իւրաքանչիւր թիւը կը պարու-նակէ այսպիսի պատուհասական տնօրի-նութիւններ :

Երբ կը տեղեկանանք այդ տնօրինու-թիւններուն կը հարցնենք, ինչո՞ւ հայ քահանայները կը գործեն այդ զեղծում :

ինչո՞ւ կ'ենթարկուին պատժուելու և խայտառակուելու :

«Մասնական» պիտի անուանէինք այդ զեղծումներ եթէ ըլլային հազուադէպ, բայց որովհետեւ յաճախ, շատ յաճախ, կը պատահին, ուրեմն կայ ուրիշ պատճառ մը այդ զեղծումներու . այդ պատճառ օրէնքներու անբաւականութիւնն է :

Տէրտէրը որ ժողովրդի հայրն է, եւ մօտէն զիտակ անոր պէտքերուն, ինքզինքը կը գտնէ անդամադրելի հարկի մէջ ոտնակոխ ընել այդ օրէնքներ որոց գոյութեան չկայ ո՛ր և արդարացուցիչ պատճառ :

Այդ անարդար օրէնքներու մասին խօսելէ առաջ ըսենք որ՝ եթէ Էջմիածին զիջում չընէր անիրաւ օրէնքներու գործադրութեան մէջ, սակայն կը գործադրէ նաև այն օրէնքներն որք արդար են . մինչ Պոլսի Պատրիարքարանը, անբացատրելի մոլեռանդութեամբ, խոյս կուտայ գործադրել այն օրէնքներ որոց նպատակն է անհատները փրկել գթազգի ամուսնութենէ :

Ինչ ինչ պարագայներու մէջ Էջմիածնի Սինոդը կը լուծէ ամուսնութիւններ եւ կրկին ամուսնութեան հրաման կուտայ . Պոլսի Պատրիարքարանը երբեք կը թոյլատրէ՞ այսպիսի սպառնալից մը : Ո՛չ : Օրէնքը իրաւունք կուտայ զրկեալ ամուսնի մը կրկին կարգուիլ, բայց Պատրիարքարանը իբր թէ «ազգասիրութիւն» կ'ընէ, իր ականջը կը խցէ արդար օրէնքներու գործադրութեան մասին : Անարդար ըլլալ, դժբաղդ ամուսիններ փճացնել ու չքացնել՝ կրօնասիրութիւնն է, բարեպաշտութիւնն է :

Մեծ խտապահանջութիւնն է արդեօք փափաքիլ որ Պոլսի Պատրիարքը կաթողիկոսէն աւելի խղճահար չըլլայ ամուսնական օրէնքներու գործադրութեան մէջ :

«Արարատ» պաշտօնական թերթէն կ'ընդօրինակենք Սինոդի երկու որոշումներն որք մեր ուշադրութիւնը պէտք է գրաւեն, և կրօնական ժողովներու «խղճահարութիւնը» չափաւորեն :

Ահա այդ որոշումներ :

«Ս. Սինոդը հրամայեց լուծված հա-

մարել երեւանի թեմի Մաստարա գիւղի բնակիչ Յովհաննէս Թունիկեանի և նրա «կնոջ վարթերի Յարութիւնեանց Թունիկեանի պսակը :

«Յովհաննէս Թունիկեանը՝ քահանայի «ներկայութեամբ և պաշտօնական բժիշկների քննութեամբ համարվել է բոլորովին անընդունակ ամուսնական կենաց, «մինչդեռ կինը — առանց սեռական պապականութեան, ամուսնական պարտաւորութեանց կատարման ընդունակ և տապալիս ի կուսութեանն է :

«Ս. Սինոդը այս պսակը լուծված է «համարում ըստ Տէրութեան օրինաց յօդ. 45, հատ. Ժ. մասն Ա. և ըստ եկեղեցական կանոնաց Մխիթար Գօշի Գլ. Ե. «Եթէ պատահի ամուսնութեամբ ո՛չ տիրել «կնոջ առն՝ դատաւարան լիցի բաժանման, լինել առն այլում» :

«Թոյլաբերմէ արջաբնէն Կնոջ մահանալն — բնէ հեռ» :

Ուրիշ պարագայ սպահարկանի, դարձեալ Սինոդի վերջի որոշումներէն :

«Թիֆլիզի բնակիչ Միքայէլ Յովհաննիսեանց Պօղոսեան Աւագեանց Թողնելով իւր կին Մարիամ Աւագեանին թըր-տուառ վիճակում անյայտացել է 1882 ա-մի մայիս ամսից մինչեւ յայսօր :

«Որովհետեւ Ռուսաստանի և Տաճկաստանի բոլոր Հայոց վիճակներում եղած «խուզարկութիւնները և Սինոդական լրբարագրում, 1885 ամի յօդ. 751, յայտաբարութիւնը ոչ մի հետեւանք չեն ունեցել, և որովհետեւ արդէն ութ տարի «անցել է այդ մարդու անյայտանալուց, «ուստի Ս. Սինոդը վճռեց լուծված համարել «այդ ամուսնի երբ պսակ և Թոյլաբերել կնոջ «նորից ամուսնաւորում» :

Սինոդի այս տնօրինութիւնները տեսնելով կը հարցնենք թէ Պոլսի Պատրիարքարանն ինչո՞ւ չհետեւիր Էջմիածնի ուղղութեան : Արդարեւ ինչ ինչ պարագաներու մէջ, ինչպէս է ամուսնական անյարմարութիւնը, Պատրիարքարանն ալ, փախուստի տեղի չգտնելով, հրաման կուտայ կրկին ամուսնութեան, բայց ուրիշ պարագայներու, և նոյն իսկ այս պարագային մէջ, կը յարուցանէ այնքան դժուար-

րութիւններ որ կրկին ամուսնանալ ուզողը կը հասնի ծերութեան և խնդիրն ինքնին լուծուած կը համարուի :

Սակայն փափաքելի չէ որ Պատրիարքարանն իրեն օրինակ առնէ Սինօդի ամուսնական ուրիշ տնօրինութիւններն . տընօրինութիւններ՝ որք կրնան համարուիլ օրէնքի համաձայն , և սակայն ակներեւ կը պարզեն այդ օրէնքներու անարդարութիւնն և ժամանակի պէտքերու անյարմարութիւնն : Նկատելի է որ « ինամական և ազգակցական » կոչուած ամուսնութիւններն են որք կը շատնան . Սինօդը միշտ անողք է պակասելի խեղճ քահանայներու համար : Սինօդի վարմունքը խիստ է եւ բարբարոսական , ազգակցական ամուսնութիւններու համար : Եւ ի՛նչ ազգակցութիւն . եօթներորդ. աստիճանի ազգակցութիւն , որ ռամկօրէն կը կոչուի « օխտը պօրտ » : Շատ սուր յիշողութիւն պէտք է միտք բերելու համար եօթներորդ աստիճանի ազգակցութիւն մը :

Ահաւասիկ Սինօդի զանազան տնօրինութիւններն .

« Երեւանի թեմի Փաշալու գիւղի Ստեփաննոս քահանայ Տէր Ստեփանեանը եւթարկվում է երկամսեայ ապաշխարութեան եկեղեցու դրանը . տասնեւհինգ « րուբլի տուգանքի յօգուտ էջմիածնի եւ հինգ րուբլի տուգանք յօգուտ Երեւանի թեմի քահանայից և այրեաց գանձանակի : »

« Այս քահանան , ինքնակամ և առանց թոյլտուութեան մերձաւոր հոգեւոր իշխանութեան պատկել է իր ծխական կաթարակտ Մարտիրոսեանին՝ օրիորդ Նազլու վարդանեանի հետ , խափան հինգերորդ աստիճանում : »

« Ս. Սինօդը հրամանագրեց այդ պատկել համարել վաւերական , սակայն եւթարկելով ամուսնացեալներին վեցամսեայ ապաշխարութեան : »

Ուրիշ պարագայ .

« Երեւանի թեմի նորաչէն գիւղի Աւետիս քահանան և նոյն մասի գործակալ քահանան եւթարկվում են 25-ական « րուբլի տուգանքի և եռամսեայ ապաշխարութեան եկեղեցու դրանը , կատա-

« րած լինելով՝ առանց ծայրագոյն հոգեւոր իշխանութեան թոյլտուութեան , ազգակցական եօթներորդ աստիճանի պատկել : »

Բայց ահա բարբարոսագոյն գործ մը :

« 1880 թուի 30 Յունիսի , Թիֆլիսի « քնակիչ Նիկողայոս Գարսոյեանցի պատկել վարվում է Նազլութեանցի հետ , ազգական վեցերորդ աստիճանում , անվաւեր էր համարված մինչև ցայսօր և այդ « ամուսինների վաւակաները ապօրինի : Տեղական վիճակաւոր Առաջնորդի միջնորդութեամբ , Ս. Սինօդը զիջանելով Նիկողայոս Գարսոյեանցի աղերասնքին , բաւհամարելով նրա տասնամեայ տառապանքը ի խրատ և ի զգուշութիւն այլոց , « վճռեց՝ վաւերական ճանաչել յիշեալ « ամուսինների պատկել և այդ ամուսնութիւնից ծնվածներին օրինաւոր զաւակ : »

Սինօդի այս տնօրինութիւններն իրենց իսկական պարզ վիճակին մէջ կը ներկայացնեմ : Այդ տնօրինութիւններ կարգացող հայն ժողովուրդի պիտի սարսփեցնէ մարդասիրութեան եւ կարեկցութեան զգացումները չեն խեղդամահեղած իր սրտին մէջ : Ամէն անգթութիւն սոսկում կը պատճառէ բայց բարեպաշտական աննպատակ անգթութիւնը սոսկում ու նողկանք միանգամայն կ'արտադրէ : Ամուսնական մեր օրէնքներէ շատերը սուկալի են և նողկալի . զանոնք անթերի գործադրելու համար պէտք է զրկուած ըլլալ մարդկային ամէն ազնիւ զգացումէ : Այդ օրէնքներու գործադրիչներն են մեքենական դահիճներ :

Արդեւիչ պատժական ամէն օրէնք ունենալու է իր գոյութիւնը արդարացնող պատճառ , ապա թէ ոչ օրէնք չէ այլ բարբարոսական քմահաճոյք : Մեր ամուսնութիւնը կարգադրող արդեւիչ-պատժական օրէնքները , չեն կրնար արդարանալ . ո՛չ նպատակ ունին չարիք մը խափանել , ո՛չ սահմանուած են անարդարութիւն մը արդիւնքը համար և ո՛չ ալ կը ծառայեն ընկերական պաշտօնութիւնն ապահովելու : Ո՛չ գիտութիւնը , ո՛չ ընկերական իմաստասիրութիւնը կրնան արդարացնել այդ օրէնքներ :

Այդ օրէնքները պաշտպանողներ միակ փաստ մը ունին, այն է թէ՛ «մեր երանելի նախնիք սահմանած են այդ օրէնքները» — իբր թէ՛ «երանելի նախնիք» ունեցած ըլլային ո՛ր և է իրաւասութիւն մեր արդի կեանքի վրայ: Հազար տարի առաջ այդ օրէնքներ թերեւս արդար էին և օգտակար, այն ատենի մեր ընկերական կացութեան պայմանները բոլորովին տարբեր էին մեր արդի կեանքի պայմաններէն: Այլ կարելի՞ է ժամանակակից Հայերու համար ալ արդար համարել այդ օրէնքներ և օգտակար: Ո՛չ մէկ սերունդ իրաւունք ունի կապտել յաջորդ սերնդի ազատութիւնը, ո՞ր միայն որ նախկին հազար տարի առաջ գոյութիւն ունեցող սերունդ մը իրաւունք ունեցած ըլլայ զմեզ կաշկանդելու մեր կեանքը տնօրինելու:

Ինչո՞ւ չենք ուզեր բարեփոխել այդ օրէնքները: — Վասն զի կ'ենթադրենք թէ ամուսնական օրէնքները են կրօնական օրէնքներ որք պէտք է միան անփոփոխելի, իբր բղիտում յաւիտենական ճշմարտութեան:

Այսալ համոզում. ամուսնական օրէնքները քաղաքական են, զի ամուսնութիւնը աշխարհային գործողութիւն մըն է. գիտութիւնն ու ընկերական իմաստասիրութիւնը միայն իրաւունք ունին գծել այն օրէնքներ որք կը պատկանին ամուսնութեան. օրէնսդիրը պիտի յարգէ միայն ժողովրդի մը կրօնքի հիմնական սկզբունքները:

Պարագայներու բերմամբ Հայ եկեղեցին միացուցած է իր կրօնական իրաւունքներուն նաև աշխարհական իրաւունքներ ալ. սակայն ներելի չէ որ այդ երկու կարգի իրաւունքներն իրարու զոհուին. աշխարհական իրաւունքները զոհ կ'ըլլան կրօնական իրաւունքներու:

Մեր եկեղեցիի ներքին կազմակերպութիւնը կրնայ արդիւնէլ այդ անիրաւութիւն, բաւական է որ աշխարհականներն իրենց իրաւունքը գործադրեն: Հայ եկեղեցիի մէջ եկեղեցականը պարզապէս պատճենայ մըն է. եկեղեցականը աշխարհականէն աւելի իրաւասութիւն չունի. աշխարհական ու եկեղեցական հաւատարքութեան ունին. արդ՝ ինչո՞ւ աշխարհականները չեն գործադրեր իրենց իրաւունքը

ամուսնական խնդիրներու մէջ:

Ամէն օրէնք մասնագէտներու միջոցաւ կը սահմանուի, արդ՝ եկեղեցականները բոլորովին անյարմար են ամուսնական օրէնքներ գծելու: Ո՛չ բժշկական գիտութիւն ունին, ո՛չ օրէնքի գիտութիւն, և ոչ ալ իմաստասիրական գիտութիւն: Ո՛չ մարդկային կեանքը կը ճանչնան, եւ ո՛չ աշխարհի պէտքերը: Գլխաւորապէս ամուսնի եկեղեցականներն անյարմար են ամուսնական օրէնքներ տնօրինելու. եւ գործադրելու. և սակայն, իրենք են իշխանութիւն: Ներելի չէ որ մեր կեանքի մեծ երջանկութիւնը կամ մեծ դժբաղդութիւնը վճռեն այնպիսի անձեր որք ոչ կեանքը կը ճանչնան եւ ո՛չ ալ կեանքի պահանջները:

Ամուսնական մեր օրէնքներու բարեփոխումն անհրաժեշտ է. այդ բարեփոխում պէտք կատարուի եկեղեցիի շրջանակի մէջ մասնակցութեամբ եկեղեցականներու և աշխարհականներու: Աշխարհական տարրը պէտք է մեծամասնութիւն ըլլայ և բաղկանայ բժիշկներէ, օրէնագէտներէ և իմաստասէրներէ: Եկեղեցականները պէտք է մեծաւ մասամբ ամուսնացեալներէ ըլլան:

Ամուսնական օրէնքներու համար մեզ օրինակ պէտք է ըլլան քրիստոնեայ ազգերու այդ կարգի օրէնքները: Չեմ ըսեր քրիստոնեայ եկեղեցիներու. տարբեր են քրիստոնեայ ազգերը, տարբեր՝ քրիստոնեայ եկեղեցիները: Թէպէտև քրիստոնեայ ուրիշ եկեղեցիներու ամուսնական օրէնքներն աւելի ու զիշ են քան մեր օրէնքներ, բայց վերջապէս անոնք ալ ենթարկուած են կրօնական նախապաշարումներու, իսկ քրիստոնեայ ազգերու ամուսնական օրէնքները թէ՛ բնական են, թէ բանական են: Թէ քրիստոնեական են: Ամէն քրիստոնեայ ազգերու աշխարհական օրէնքներ քրիստոնեութեան ոգիի դրոշմը կը կրեն: Ո՛չ մէկ ժողովրդի օրէնսդիր՝ ժողովրդի կրօնքին հողին եղծանող օրէնք կը դնէ:

Յուսա՞նք թէ այդ բարեփոխում կարճ միջոցի մէջ տեղի կ'ունենայ. ո՛չ, Ամէն կարգի սխալ համոզումներ, նախապաշարումներ ջնջելու համար ժամանակ պէտք և աշխատութիւն: Բաւական ատենէ՛ ի վեր ամուսնական խնդիրը կ'զբաղեցնէ նոր սերնդի մտքերը: Եղբորանակի համար

հարկ է որ ժողովրդի միտքը լաւ պատ-
րաստուի։ եւ ժողովրդի միտքը պատրաս-
տելու համար մեծ համբերութիւն պէտք
է։ Այդ համբերութեամբ պիտի յարատե-
ւենք։ արդէն բաւական ատեն է կ'զբա-
ղինք այս խնդիրներով։ Կը յուսանք թէ
խնդիրն Ազգ. ժողովի ատենան ալ ելլէ,
պաշտօնական շրջանակի մէջ մտնէ և գը-
րականութեան աջակցութեամբ իր լուծու-
մը գտնէ։

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

Ա Ն Ժ Ե Լ

ԱՌՍ ՍԻՊԻԼ

Մէկ քանի անգամ մեր տանը մէջ հան-
դիպեցայ իրեն։ Քրոջս շրջադպեան մը կա-
րելու համար կուգար։ Առաջին անգամէն,
խոր տպաւորութիւն ըրաւ վրաս, հիաց-
մամբ ու կարեկցութեամբ խառն զգա-
ցում մը, իր գրաւիչ գեղովը եւ մեկա-
մաղձիկ խոշոր աչուքներուն անփոփոխ
տրամութեամբը։ Այդ աչուքները՝ թա-
ւախիտ ծառերու ստուերներուն տակ
ծածկուած խորհրդաւոր լճակի մը զգայ-
նութիւնը կուտային ինծի, և անոնց մէջ
յառելու յիմարական փափաք մը։ Սեւը
կը տիրապետէր իր աչուքներուն մէջ, եւ
սպիտակուցը՝ այդ սեւին յարակցութեամբն
ստուերացեալ՝ անսահման հրապոյր մը
կուտար անոնց։ Մութ չափանակագոյն
մազեր ունէր, այնչափ առատ, որ չէր
գիտեր ի՛նչ ընել զայնս։ Երկու լայն խառ-
նիխուռն հիւսիկներու կը բաժնէր և տը-
րոհեալ կ'ամփոփէր ծոծրակին վրայ, որ
կարծես կը կքէր այդ հաճելի բեռան տակ։
Նուրբ ու բարեձեւ հասակ մը ունէր. իր
պարզ այլ ճաշակաւոր շրջադպեանը կ'ամ-
փոփէր կուրծքին գեղեցկութիւնները,
կաղապարելով անոր ուռուցիկ և գիրգ
ցայտքը։ Բայց ամէնէն աւելի սրտի կը
դպնէր իր գէժքին անփայլ գունատու-
թիւնը, և յարատեւ խոնաւութիւնն իր
աչուքներուն, որպէս թէ՛ միշտ արցունք

ըլլար անոնց մէջ։

Անժէլ էր անունը, և քսանեւհինգ տա-
րեկան ըլլալու էր։ Լուրջ ու ծանրադուլիս
աղջիկ մըն էր, իր գործին միայն ուշադիր,
գրեթէ անխօսուկ։ Երբուր խօսէր, այն ա-
տեն կ'զգայիր թէ՛ ընկերական լաւագոյն
աստիճանի մը սահմանուած էր այդ աղ-
ջիկը և պիտի կրնար իր կարողութիւննե-
րովը փայլիլ անդ։ Վարժարանէ ելած էր
անշուշտ, որովհետեւ մաքուր և անխառն
հայերէն կը խօսէր, քիչ մը Քրանսերէն
գիտէր, և բաւական ալ դաշնակ կրնը-
ւագէր։

Առջի օրերու զգուշաւոր ծանօթութիւ-
նը անցնելէ՛ ետք, շուտով բարեկամ եղեր
էինք իրարու, — կամ, աւելի շիտակը զը-
րուցելու համար, ե՛ս իրեն։ Կնահաճոյ
մեծարանքներուս կը պատասխանէր տը-
խուր ժպիտով մը, որ աւելի կը քաջալի-
րէր զիս քան կը յուսահատեցնէր, զի ա-
ռիթ կուտար տեսնելու սպիտակ մանրիկ
ակռայներուն գեղեցիկ շարքը։ Այն տա-
րիքին մէջ էի ուր նորածիլ երիտասար-
դութեան յանձնապատասխանութիւնն եւ
արեան կրակն ուժգին ու յորձեռանդն՝
մարդուս ընդհնարել կուտան դիւրին
յաղթանակներ ու անվաստակ յաջողու-
թիւններ։ Կը կարծէի որ վերջի վերջոյ
պիտի կրնայի յաղթել իր չկամութեանը։
Իր վրայօք բան մը չէի գիտեր. տարտամ
կերպով իմացած էի թէ անգամ մը նշան-
ուած էր, յետոյ նշանը ետ եղած էր, ին-
ծի անծանօթ պատճառներով, զորս հե-
տամուտ չէի եղած իմանալու, մանաւանդ
որ հազիւ եօթն ութ ամիս է եկած էին
մեր գիւղը, և շատ առանձնացեալ կեանք
մը կ'անցունէին, ինք, հայրն ու մայրը,
գիւղին մէկ անկիւնը։ Ինքզինքս արդա-
րացնելու համար չէ, բայց սա եւս չմոռ-
նամ ըսել թէ զիս դուրող զգացումը ցուրտ
քմահաճոյք մը կամ անառակութիւն մը
չէր լոկ։ Գորովանաց զգացմամբ մը, ուր
քիչ շատ բանաստեղծութիւն կը մտնէր,
շատ դիւր պիտի ըլլար սրտիս մխիթարել
այդ աղուոր տխուր աղջիկը։

Եւ սակայն առջի օրուրէն աւելի յա-
ռաջացած չէի։ Ես մեծարանքներս կը
կրկնապատկէի, և ինք իր ժպտին տխու-
թիւնը։ Չեմ գիտեր ինչո՞ւ սակայն, չէի
համարձակեր երբեք խօսքէ ի գործ անց-

նեղու : Իրմէ հեռի գտնուած ատենս , խօս-
փափաքներ կ'ունենայի և զայնս յանկար-
ծական թափով ի գործ դնելու հաստատ
առաջադրութիւններ . և սակայն երբ զին-
քը տեսնելու առիթը կը ներկայանար ,
գաղտնի զօրութիւն մը իրմէ մէկ քանի
քայլ հեռու կը սահէր զիս միշտ : Այդ
գեղեցիկ արձանն իմ թեւերուս մէջ ոգե-
ւորելու իրձով վառուած էի , և ըզձան-
քիս անկարողութիւնը տեսալ մը բարկու-
թեամբ կը լեցնէր զիս : Օր մը ա'լ չդի-
մացայ և առանց նկատելու իր նայուած-
քին ազաշական արտայայտութիւնն՝ իմ
սիրոյ խօսքերուս փոխարէն իրեն մօտե-
ցայ , և ձեռքս թաղուեցաւ իր մազերուն
թաւ հիւսկէններուն մէջ անոնց մետաք-
սաւէտ շօշափմանը մէջ սարսուռով : Ոտ-
քի ելաւ ընդոստ , գլուխն ազատելով ձեռ-
քիս հպումէն , և մեղմ ձայնով մը .

— Ըրածնիդ լաւ բան մը չէ , Մարտիկ
էֆէնտի . ըսաւ ինծի :

Իր խոնարհ դիրքը , և մանաւանդ այն
դառնուկի շարժումն որով իր գլուխը խո-
նարհեցուցած և վեր առած էր՝ մազերն
ազատելու համար , սիրտս շարժած էին ,
բայց այս փորձին մէջ իսկ յաջողած չըլ-
լալուս զայրոյթէն դրդեալ , գոչեցի .

— Զգէ՛ , դուն սիրտ չունիս , անզգա-
յին մէկն ես :

Ըսի և զղջացի : Իր լայն ու խոշոր աչ-
ուքները արցունքի խաւով մը ծածկուե-
ցան , և յանդիմանական արտայայտու-
թեամբ վրաս սեւեռեցան :

— Կը ներէք , ըսի զգածեալ , եթէ զձեզ
վիրաւորեցի : Բայց եթէ վիշտ մը ունիք ,
ըսէ՛ք , մի՛ քաշուիք :

— Զէ՛ , չէ , բան մը չունիմ . պոտա-
խանեց . չա՛տ աղէկ ըսիք , սիրտ չունիմ ,
կամ մանաւանդ հի՛մակ չունիմ . ինծի հա-
մար ա'լ բան մը չկայ այս աշխարհիս մէջ ,
ո՛չ ցաւ , ո՛չ ուրախութիւն :

— Շա՛տ վշտեր ունեցած էք , հարցու-
ցի՛ յանկարծակի՛ յիշելով իր անցեալ կե-
նաց վրայ ունեցած անորոշ ծանօթու-
թիւնս :

Պատասխան չտուաւ :

Հետաքրքրութիւնս արթնցած էր : Այդ
տխուր աղջկան գաղտնիքն հասկնալ ու-
զեցի :

— Կարծեմ ատենօք նշանուեր էք , ըսի

վարանմամբ : Ըսէ՛ք , ծանր վիճտ մը ու-
նեցած էք :

Ինք իր վրայ մեծ ճիգ մը ընելու ե-
րեւոյթն ունէր , եւ վերջապէս պատաս-
խանեց .

— Այո , վիշտեր ունեցած եմ : Ինչո՞ւ
կը հարցնէք : Տխուր պատմութիւն մըն է
իմ կեանքս :

Եւ սպասողական դիրքս տեսնելով շա-
րունակեց .

— Դպրոցէս ելլելէս երկու տարի ետ-
քը նշանուեր էի : Տասնէինը տարեկան էի
այն ատեն : Բաւական բան սովորած էի ,
բայց շատերուն պէս , մեծ յաւակնու-
թիւններ չունէի ինքզինքիս վրայ : Շատ
բարեկեցիկ ընտանիք մը չէր մեր ընտա-
նիքը : Հայրս վաճառատան մը մէջ պաշ-
տօնեայ էր , և շատ բան մը չէր առներ :
Ուստի ուզեց ժամ առաջ ամուսնացնել
զիս : Գիւղին մէջէն երիտասարդի մը հետ
նշանուեցայ : Արսէն Տիգրանեան էր ա-
նունը : Անունը թերեւս կարգացած էք
յրագրաց մէջ , իր եղբրական վախճանին
առթիւ : Առաջուց կը ճանչնայի զինքը ,
ձամբուս վրայ միշտ հանդիպած էի իրեն ,
իր նայուածքովը լափելով զիս : Ամէն տեղ
դէմս կ'ելլէր , և կ'զգայի որ կը սիրէր զիս :
Երբ մեր տունն սկսաւ գալ երթալ և ըն-
տանեկան շրջանակի մէջ որոշուեցաւ մեր
նշանախօսութիւնը , այն ատեն լիովին
հասկցայ իր սիրոյն սպառող տենդը : Քը-
սանեւվեց տարեկան էր , եւ ինքն ալ վա-
ճառատան մը մէջ գրագիր էր , բայց կար-
ծեմ մեծ բան մը չէր առածը .— Ինծի հա-
մար չեմ գուրցեր կոր այս բանը : Գեղե-
ցիկ չէր շատ , բայց կանոնաւոր դէմք մը
ունէր : Լուրջ ու տխուր երիտասարդ մըն
էր , և ժամերով դէմս կը նստէր առանց
խօսք մը գուրցելու , իր նայուածքին մէջ
դնելով սակայն իր բոլոր սէրն ու խանդա-
ղատանքը : Ես զինքը... բոլոր հոգւովս
չէի սիրեր , բայց շատ կը յարգէի :

« Այդ միջոցներուն էր որ , օր մը յան-
կարծ դադրեցաւ մեր տունը գալէ : Իմա-
ցայ որ հայրս ուրիշի մը բերնով լուր
դրկած էր իրեն որպէս զի ա'լ մեր տունը
չի գայ : Նոյն կիրակի օրը եկաւ , բայց
մայրս վերէն տեսաւ անոր գալը , եւ
դուռը բանալ չ'տուաւ : Ինծի ալ ըսին
թէ ուրիշ մէկու մը հետ պիտի նշանուէի ,

փայլուն ու դերականիկ երիտասարդի մը հետ, որ ինծի դուրսը տեսեր և շատ հաւնե՛ր է։ Ա՛լ չորս կողմէս պաշարեցին զիս, և կարծես միջման ելած էին Արսէնին վրայ գէշ զուրցելու համար։ Շատ բարկացող է եղեր․ ինքզինքն անգամ չկրնար ապրեցնել, ո՞ր մնաց կինը․ անկից զատ սուսիկ փուսիկ մարդ մը, դիմացը նստողը փեթէ՛ կ'ըլլայ։ Ինչ որ է, մէկ երկու ամիս վերջը նորէն նշանուեցայ։ Արսէնին տուած ոսկի մատին ետ զրկեցի։ Չընդունեց եւ մատնին ետ զրկեց, ըսելով որ իբր իրեն մէկ յիշատակը պահեմ։ Կը տեսնէք, սա ձեռքի մատնիս է։ Կ'ըսէի կոր որ երկրորդ անգամ նշանուեցայ։ Պիտի ըսէք անուշտ որ շատ շուտ համոզուեցայ։ Թերեւս իրաւունք ունենաք։ Բայց մտածե՛ր էք անգամ մը մարդկային սրտին տկարութեանը վրայ։ Սրտիս շատ ծանր եկաւ Արսէնէն բաժնուիլս․ մանաւանդ որ տխուր նախազգացում մը ունէի թէ ինչ ծանր հարուած մը պիտի ըլլար այս իրեն։ Բայց, տկար գտնուեցայ։ Առջի օրերը բաւական դիմադրեցի․ բայց յետոյ ընկճեցայ, և ա՛լ դիմադրելու կարողութիւնս չմնաց։ Այնչափ ըսին, այնչափ ըրին, որ խելքս գլխէս գնաց։

«Երկրորդ նշանածս երսուն-երսունեւ հինգ տարեկան մարդ մըն էր։ Շէն եւ ուրախ մարդ մը։ Մասնաւոր դեղարան ունէր, և կ'ըսէին թէ բաւական լաւ վիճակի տէր էր։ Անունը տալու պէտք չիկայ, հիմակ ամուսնացած և զաւկներու տէր է։ Գեղեցիկ դէմքով մարդ մըն էր, առոյգ եւ կայտառ։ Երբոր մեր տունէն ներս մտնէր, ուրախութիւնն ալ հետը կը բերէր։ Հայրս եւ մայրս մասնաւորապէս հոգի կուտային իրենց փեսացուին համար։ Իրեն նկատմամբ ունեցած զգացումներս չէի գիտեր լաւ, բայց մեծ հաճոյք կ'առնուի իրմէ, այնչափ որ հետզհետէ կը մոռնայի Արսէնին բաժանման թողած ցաւալի յիշատակը եւ խղճահարութիւնը։ Առջի չորս հինգ ամիսը խիղճս միշտ կը տանջէր զիս, մանաւանդ որ կ'իմանայի թէ խեղճ երիտասարդը շատ կոտորած էր այս դէպքին վրայ եւ բոլորովին տխուր։ Բայց յետոյ բաւական հանգարտեցայ, որովհետեւ մայրը, իր զաւկին վիճակը տեսնելով, ուրիշ աղջկան մը հետ նշաներ էր գինքը։

Ուստի ա՛լ ինքզինքս նոր նշանածիս տըւած էի։ Յաճախ պտոյտի կ'ելլէինք ամէնքս միատեղ, շատ անգամ ալ երկուքս միայնակ, և այնչափ կասկներ ու զըւարճալի խօսքեր կ'ընէր որ ինքզինքս կը բռնէի խնդալէս չմարելու համար։ Նշանտուքն եղած լմնցած էր, և արդէն հարսնիքի պատրաստութիւններով կ'զբաղէինք տանը մէջ։

«Կիրակի իրիկուն մը... այդ իրիկունը մտքէս չալիտի ելլայ...»

Խորունկ հառաչանք մը արձակեց, և, պահ մը լուռ մնալէ յետոյ շարունակեց վերատին․

—Կիրակի իրիկուն մը, նշանածիս հետ միայնակ դուրսը կը պտըտէինք ըստ սովորութեան։ Զուարճալի պատմութիւն մը կ'ընէր նորէն, և ես, իր թեւէն կախուած, գլուխս իրեն գլխին մօտեցուցած, ժպտելով մտիկ կ'ընէի իր խօսքերուն... երբ յանկարծ դիմացս տեսայ... Արսէնը։ Մեր բաժանումէն ի վեր տեսած էի զինքը։ Տարօրինակ կերպով դեղներ ու նիհարցեր էր։ Շեշտակի աչուըններուս մէջ նայեցաւ, և իր նայուածքին մէջ ամէն բան կար, տխրութիւն, դառնութիւն, աղբսանք։ Ժպտող կէս մնաց չրթունքիս վրայ։ Այլ անշուշտ տեսած էր իմ անկողնի զուարթութիւնս, որովհետեւ թեւերը կախեց յուսահատութեամբ և դէմքն այնչափ կծկուեցաւ որ կարծեցի թէ պիտի լայ։ Ինքը կանգ առաւ, և մենք շարունակեցինք մեր ճամբան․ բայց քովքնտի տեսայ որ ձեռքը, տենդոտ դողդոջմամբ, իր վերարկուն ետեւի գրպանը կը տանէր։ Չեմ գիտեր ի՞նչպէս եղաւ․ բայց հասկըցայ թէ գէշ բան մը պիտի պատահէր, աչուըններս գոցեցի և խենդի պէս փաթթութեցայ նշանածիս թեւին՝ գլուխս անոր ուսին կրթնցնելով, երբ յանկարծ հրագէնի մը բոմբինը լսուեցաւ մեր ետեւէն, հազիւ հինգ վեց քայլ հեռուէն։

Իր աչուըններն աւելի խոշորցած էին հիմակ, ու անոնց մէջ այդ ահուելի տեսարանին սարսափը կը կարգացուէր այնչափ կենդանի որ կարծես դէպքը տեղի կ'ունենար ձիւղ այդ վայրկեանին։ Իր տիգոյն դէմքն ոգեւորուած էր և գունատ այտերուն վրայ թեթեւ կարմրութիւն մը սրտառուած։ Ձայնը հիւանդոտ շեշտ մը առած

էր, չնչհատ ելեւէջներով: Ու երազատեսի մը չպէս, եռոտանւոյն վրայ բարձրացած պիւթնեան քրմուհւոյ մը ներշնչմամբ, շարունակեց իր պատմութիւնը, կեանքի այդ ահռելի տուամն ու իր սպառնիչ յիշատակներուն խաղաղիկ ըրած էր զինքն անկից ի վեր:

— Չորս կողմէ վաղեցին եկան: Աչքս ետիս դարձնելու քաջութիւնը չունեցայ: Այդ տեղէն բաժնուելու, վայրկեան մը չանցած հեռանալու փախչելու պէտքն ունէի, և դրեթէ բռնի կը քաշէի նշանածիս թեւէն, որ հոն մնալ կ'ուզէր, հետաքրքրութեան շարժեալ: Երբոր տուն դարձայ, սրահը թողուցի զինքն, ուր հօրս և մօրս կը պատմէր տեղի ունեցած եղելութիւնը, և ես, գլխու ցաւ մը ու ջղերու ցնցում մը պատրուակելով, սենեակս քաշուեցայ, անկողնիս վրայ նետուեցայ և խենդի պէս սկսայ լալ:

«Այն գիշերը չկրցայ քնանալ, ու յաջորդ շատ գիշերներ ալ: Անկողին մտածիս պէս, աչքիս առջև կուգար յանկարծ Արսէնին արտում ու լուրջ գէմքն, որ ինծի աղերսական նայուածք մը կը նետէր, ու ձեռքը գրպանին տանելով, ընկուկէրը կը հանէր ու բերնին մէջ կը պարպէր. եւ ընկուկէրին ձայնը միշտ կը հնչէր ահանջիս մէջ, մինչեւ ուղեղիս խորը, մինչեւ սրտիս խորունկները թնդալով: Մոռցայ ըսելու որ երբոր ճամբուն վրայ եկեր զինքը վերուցեր էին, արդէն մեռած էր. ընկուկէրը բերնին մէջ պարպած էր: Եւ ես եղեր էի իրեն մահուանը պատճառը, ի՞նչպէս չէի հասկցեր թէ սովորական մարդ մը չէր ինքը, և թէ անփութութեամբ չպիտի կրնար տանիլ իր քրտին արուած հարուածը: Այն հազուագիւտ մարդիկներէն էր որոնք կա'մ կը սիրեն, կա'մ կը մեռնին: Իրեն համար, զիս սիրելը պարզ քմահաճոյք մը չէր եղած. հասկա սրտի անդիմադրելի պէտք մը: Եւ ես կարեւորութիւն տուած չէի՝ բնաւ այս ամէնուն, ու թեթեւութեամբ ունակիս ըրած էի զինքը: Ի՞նչպէս չէի հասկցեր իր սիրտը: Հետզհետէ կ'ըմբռնէի իր սիրտն մեծութիւնը, և այս յետագարձ զննման մէջ, հիմա կը սիրէի՝ զինքը, ինծի համար մեռնելէն ետքը: Դեռ նոր կը հասկնայի իր անսահման սէրը: Խեղճ

տղայ, կարծեր էր որ պիտի կրնար մոռնալ զիս, կամ թէ այնպէս հաւտացուցեր էին իրեն. որովհետեւ վերջէն իմացայ որ անգա'մ մը միայն գացեր էր իր նշանածին և ա'լ ոսք չէր կոխած անոր տունը: Եւ յետոյ, երբոր զիս տեսեր էր ճամբուն վրայ, իր աւերակ կեանքին բոլոր ոշնջութիւնը աչքին առջին էր եկեր, և ի գործ դրեր էր իր սոսկալի մտադրութիւնը: Անշուշտ շատուց ի վեր է որ այս մտածումն իր միտքը կը տանջէր, թէ ոչ ինչո՞ւ ընկուկէր պիտի պահէր գրպանը, իմ աչքիս դիմացը մեռնիլ ուղեր էր, իր արեանը դատապարտութեամբը պատժելու համար զիս:

«Ա'լ այնուհետեւ ինծի համար կարելի չէր ուրիշի մը հետ ապրիլ, նորէն ուրախ զուարթ ըլլալ: Յաջորդ կիրակին երբ նշանածս եկաւ, չ'երեւցայ իրեն, Հայրս և մայրս իմացեր էին եղելութիւնը, գիտէին Արսէնին անձնասպանութեան պատճառը, և երբոր ըսի թէ նշանաւորը աւերեն եւ լուր զրկեն նշանածիս որ ա'լ մէյ մըն ալ մեր տունը չիգայ, չկրցան դէմ կենալ: Պարզապէս կը պոգայի այդ մարդէն, երբ մանաւանդ մտքիս առջև կը բերէի երկուքին պատկերը: Յաջորդ ամսուն, իմացանք որ նշանածս ուրիշի մը խօսք տըւեր է:

«Անկից ի վեր բաւական տարի անցած է: Շատեր ուղեցին զիս, և ամէնուն մերժողական պատասխան տուի: Երբոր հայրս և մայրս շատ ետեւէս իյնային, Արսէնին անունը կուտայի և ա'լ ձայն չէին հաներ: Անոր յիշատակին նուիրեցի ինքզինքըս, և այդ յիշատակովը կ'ապրիմ: Իրմէ այս մատնին միայն մնացած է ինծի, եւ գերեզմանին մէջ հետոս պիտի տանիմ այս մատնին: Հիմակ հասկցաք թէ ինչո՞ւ տըլուր եմ: Սիրոյ խօսքեր կ'ընէք ինծի, ձեր տարիքին անզուսպ եռանդովը, բայց կը հասկնաք հիմա թէ ո՞րչափ հեռու են ինձմէ այդ խօսքերը: Հօրս ու մօրս բեռ ըլլալ չէի ուղեր, ուստի, արժանապատուութիւն և այլ զգացումներ մէկդի թողլով, կար կարող եղայ, ինքզինքս ապրեցնելու և իմիններու օգնելու համար: Ուրիշ բան չ'իջ փոյթ ինծի: Ո՛չ մէկ փախաք ունիմ, ո՛չ մէկ փառասիրութիւն: Սիրտս մեռած է:»

Ոտք ելաւ, իր կարերը ժողվեց և ծը-
րարին մէջ դրաւ մեքենաբար, յետոյ
ձեռքն ինծի երկնցնելով,

—Մնաք բարով, ըսաւ:

Խօսք մը չգտայ իրեն պատասխանելու
համար:

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

ՄԵՆԱՍՏԱՆԻՆ ՇՈՒՐՋԸ

—Ա՛լ լնացած է տաանեւիններորդ դա-
րի վերջ հնարաւոր չէ կրօնական այնպիսի
Միաբանութեան մը, որպիսին է Վենետի-
կի Միսիթարեաններու Միաբանութիւնը,
մատուցանել ո՛ր և է ծառայութիւն մեր
մոտաւոր զարգացումին: Ո՛չ ազգային ժա-
մանակակից կեանքը կը ձանձնան այդ
վարդապետներն և ո՛չ ալ ժողովուրդը:
Ո՛չ փիլիսոփայութեան մէջ ներելի է ա-
նոնց աղատ կարծիք յայտնել, ո՛չ կրօնքի
և ո՛չ պատմութեան: Անընդունակ են հա-
յերէն լեզուն բարեկարգելու: Ոչինչ կըր-
նան ընել նոր, ուրեմն անպէտ են մեզ:

Այս կարծիք, կամ թէ այս համոզում,
յայտնուած է ու կը յայտնուի շատ տա-
րիներէ հետէ, ու Վենետիկի Միսիթարե-
անները կը շարունակեն շատ տարիներէ
հետէ մեծ տեղ գրաւել մեր գրական շար-
ժումի մէջ: Մի քանի տարին անգամ մը
Հ. Ալիշան կը հրատարակէ հատոր մը որ
երբ կ'երեւի անմիջապէս կը հալին ամէն
նախապաշարումներ, կը հալածին փիլիսո-
փայական ամէն կարծիքներ որք կը թուէ-
ին ունենալ ճշմարտութեան երեւոյթ:

Երբ ժողովուրդ մը կ'ուզէ բարգաւա-
ճիլ բարոյապէս, ներելի չէ իրեն արհա-
մարհել ներքին ո՛ր և է ոյժ որ կրնայ նը-
պաստել առաջ բերելու այդ բարգաւա-
ճում: Զօրեղ է Միսիթարեան Միաբանու-
թիւնը. զօրեղ՝ իր բարոյական դրամագլ-
խովը, զօրեղ՝ իր նիւթական դրամագլխո-
վը. ներելի է՞ արհամարհել այդ զօրու-
թիւնը: Ինչո՞ւ չուզենք ուղղութիւն տալ
այդ ոյժին և զայն մեզ աջակից ընել:

Այս համոզումով կը փախաբիմ շարք
մը յօդուածներով գաղափար տալ Ս.
Ղազարու վանքի ժամանակակից կեանքի
մասին, օգտուելով մի քանի օրերէն գոր-
անցուցի անդ:

Երկու դարէ ի վեր Միսիթարեաններն
զմեզ կը կրթեն անփոփոխելի ուղղու-
թեամբ. միշտ դասական, միշտ պահպանո-
ղական եղած է այդ ուղղութիւն. այժմ դա-
սականութիւն ու պահպանողականութիւն
չեն կրնար գոհացնել զմեզ. նոր պէտքեր
ունինք, նոր ուղղութեան կարօտ ենք:
Լեզու, գրականութիւն, իմաստասիրու-
թիւն ազգային կեանքի, պէտք է ենթար-
կուին արմատական փոփոխութեան. հետե-
ւաբար Միսիթարեաններու, ինչպէս նաեւ
ամէն պահպանողականներու, խնամակա-
լութիւնը մեզ անկարելոր է և անտանե-
լի: Միսիթարեանները պիտի հետեւի՞ն
մեր բարեշրջումին, պիտի ընթանա՞ն
ռամկավարական հոսանքին հետ: Ով որ
չբարեփոխուի կը կորսուի. այսպէս վըճ-
ռած է գիտութիւնը:

Բարեշրջումի հարկն անդիմադրելի ե-
ղած է նաեւ Վենետիկի Միսիթարեաննե-
րուն. իրենք ալ կը բարեշրջին, բայց դան-
դաղաբար. կարելի չէ մէկէն ի մէկ թօթա-
փել երկդարեան գրական լուծք:

Միսիթարեանները սկսած են բոլորովին
աշխարհաբարեան ըլլալ, առաջին ա-
պացոյց իրենց յառաջադիմութեան: Ս.
Ղազարու նոր սերունդը չմտաբերեր այլ
եւս գրաբար հրատարակութիւններ ընել:
Բազմալեզ, Միսիթարեաններու գրական
պաշտօնական ազդարարը, այժմ խիստ քիչ
կը պարունակէ գրաբար բանաստեղծու-
թիւն կամ յօդուած: Եթէ արդի խմբա-
գիրները շարունակեն իրենց պաշտօնը,
գրաբարը բոլորովին կ'արտաքսուի Բազմա-
լեզէն:

Ս. Ղազարու տպարանէն դեռ պիտի
հրատարակուին գրաբար երկու ընդար-
ձակ գրքեր. Հ. Դաւիթ Վ. Նազարէթեա-
նի Թարգմանութիւնն Տալիի, և Հ. Սա-
մուէլ Գանթարեանի Թարգմանութիւնն
Քլէօքի: Զեմ կարծեր որ ա՛լ այնուհե-
տեւ Միսիթարեան երկտասարդ վարդա-
պետ մը գրաբար Թարգմանութիւններ
հրատարակէ:

Արդէն վարդապետ մը ձեռնարկած է աշխարհաբարով թարգմանել Թասոյի երգերը՝ ապաւինելով իւր ցաւներով իւրենք:

Մխիթարեանք պիտի ըլլան ջերմ աշխարհաբարեան. գրադէտի անձնասիրութիւնը և լեզուական իմաստասիրութիւնը կը մղեն զիրենք այդ յառաջագիտութեան:

Այսուհետեւ ով որ գրաբարի կը նուիրէ իր կեանքը, ոչնչութեան նուիրած կ'ըլլայ զայն: Աշխատիլ երեսուն քառասուն տարի, յետոյ հրատարակել գրքեր զոր ոչ ոք պիտի կարդայ, շատ հրապուրիչ ձեռնարկ մը չէ:

— Այո՛, կ'ըսէի խօսակցութեան միջոցին, եթէ շարունակէք հրատարակել գրաբար գրքեր, այդ գրքերը կը կարգացունեն ձեր վանքին մէջ մի քանի վարդապետներէ, մէյմէկ օրինակ ալ գուցէ գնեն Վիէնայի Մխիթարեանները: մէյմէկ օրինակ ալ — ապահովաբար — ի Պոլիս կը գնէ Գառնիի էֆ. Ֆրանցիսկան: Ահաւասիկ ձեր հաւատարիմ ընթերցողները: Իսկ անոնցմէ դժուար:

Մեղք է այդ երիտասարդներուն վրէժացնել իրենց կեանքը հին լեզուի մը համար զոր հասկցող չը կայ: Մխիթարեաններն ըմբռնած են այս ճշմարտութիւնը:

Սակայն սխալ ըմբռնում մը ունին. կը կարծեն թէ աշխարհաբարը զարգացնելու միակ միջոցը գրաբարի օժանդակութիւնն է. արդ՝ գրաբարը ոչ միայն չնպաստեր աշխարհաբարի կատարելագործութեան այլ եւ մեծ արգելք եղած է աշխարհաբարի կանոնաւորութեան: Առ այժմ աշխարհաբար գրող Մխիթարեանները գրաբարի հետեւութեամբ կը գրեն, բայց տարակոյս չկայ թէ մի քանի տարի յետոյ պիտի հրաժարին նաեւ լեզուագիտական այդ սխալ վարդապետութենէն:

Վենետիկի Մխիթարեաններն ունին իրենց մէջ երեք աշխարհաբար գրողներ, որոց լեզուն բաւական կը մօտենայ այն աշխարհաբարին որ ներկային, և մանաւանդ ապագային, աշխարհաբարն է. Հ. Ալիշանի Յուլիաներն, և Հ. Գարեգին Զարբանէլեանի Հայ Դպրութեան մատենադրութեան առաջին տպագրութիւնը և Հ. Իսապէրդեանցի մի քանի գրութիւնները կրնան աշխարհաբարի օրինակներ ըլլալ:

Վենետիկի վանքին: Անգամ մը որ այդ օրինակներուն հետեւին, այնուհետեւ աւելի կը յառաջագիտեն:

Երբ Մխիթարեանները կ'ըմբռնեն պէտքն նոր լեզուի մը, բնականաբար կը խորհին թէ նոր լեզուն նոր գրականութիւն պէտք է. կամ աւելի ճիշդն՝ որովհետեւ նոր գրականութեան պէտք կայ անոր համար ալ նոր լեզուի պէտք կայ:

Այլ եւս կարօտ չենք դասական հին հեղինակներու թարգմանութեան, նորերուն ալ մեծ պէտք չունինք: Ով որ միտք ու սիրտ ունի, ով որ կ'զգայ ու կը խորհի ինչո՞ւ թարգմանիչ ըլլայ, ինչո՞ւ ինքզինք նուիրէ ռարիչներու միտքն ու ռարիչներու բացատրելու պաշտօնին:

Խորհիլ ու ստեղծել, ահա՛ երազն որ կը խռովէ Մխիթարեան նոր վարդապետները: Կ'երազեն, և երազն արդէն սկսած են իրականութիւն ընել, քննադատական պատմութիւն գրել, փիլիսոփայօրէն եւ բանաստեղծօրէն ուսումնասիրել մեր հին ու նոր մատենագրութիւնն և... վիպասան ըլլալ:

Այո՛, վիպասան ըլլալու երազն ունին: Առանց վէպի մատենագրութիւն չկայ, զի առանց կեանքի մատենագրութիւն չկայ. վէպը կեանքի ցոլացումն է. ժողովուրդ մը որ կեանք ունի, վէպ ունի:

Ուրեմն Մխիթարեանները կ'ըմբռնեն թէ՛ իբր գրական ու «բարոյական» միաբանութիւն ապրելու միակ պայմանն է կենակից ըլլալ ազգին գրական կեանքին: Ապրելու հարկը զիրենք կը մղէ յառաջագիտելու. մենք ալ իրենց նպաստենք, իրենց օժանդակենք գրական ուղիղ ճանապարհին մէջ ընթանալու և յառաջանալու:

— — —

Ինչ որ ալ ըլլայ Մխիթարեաններու ապագայ գրական ուղղութիւնը, չեմ կարծեր որ ջնջուի այն կնիք որով գրողմուած են անոնց գրական արտագրութիւնները:

Սէգ ու խրոխտ շեշտեր չեն կրնար շատ հնչեցնել այդ մենակեացներ. մեղամաղձութեան տխրազգեցիկ մեղեդի մը պիտի թրթռայ միշտ անոնց բերնին մէջ: Չեն կրնար ցոյց տալ առնական քաջակորով զօրութիւն. նրբին ու փափկասիրտ պիտի մնան անոնց գրուածները: Եւ զի

ներքին են ու փափկասիրտ, ուստի եւ ան-
ընդունակ են մղել գաղափարներու ան-
գութ անողոք ճակատամարտ :

Կեանքը զոր կը վարեն, աշխարհն ուր
կը բնակին, վանքն որուն մէջ կը մեծնան
ու կ'ապրին, կուտան անոնց մտքին ու
սրտին այնպիսի ծալքեր որք մեղամաղձու-
թեան եւեթ ու փափկութեան կրնան ըլ-
լալ ապաստանարան :

Ութ տասը տարեկան է մանուկն երբ
իր երկրէն կ'առնեն զինքն ու կը բերեն
կը յանձնեն զհոգովութեան այն տաճարին .
և օր մը երբ դուրս կ'ելլէ այդ լռակեաց
մենաստանէն քսան տարիներ անցած են
արդէն . կեանքի կէսին հասած է :

Տխրանուագ զանգակներու ղողանջիւ-
նովը մեծցած է քսան տարի . հանդարտ
ծովն ու անուշաբոյր ծաղիկները միայն
գգուած են իր զգայարանքներ, աղօթքի
միմունջները պարարած են իր հոգին .
միտքը սուրը գրքով սնած է ու հնու-
թեան պատմութիւններով եւ վէպերով .
Տասը տարի կէս թրաբեան մըն է եղած .
երկու վարդապետի, երկու երեք վարժա-
պետի և մի քանի ընկերներու հետ խօ-
սակցելով միայն ապրած է :

Եւ սրտին մէջ պահուած են պատկեր-
ներ . քոռ, եղբօր, մօր, հօր պատկեր-
ներ . ժամանակը մաշեցուցեր է այդ պատ-
կերները . թերեւս դիմագծեր միայն թո-
ղած է : Այլ սակայն ժամանակն որքան
զմեզ հեռացնէ մեր մանկութեան օրերէն,
ո՞չ ապաքէն սրտի համար այնքան աւելի
խոցոտիչ կ'ըլլան մանկութեան յիշատակ-
ներն, մանաւանդ երբ նշմարենք հոն ըստ-
ուերներն սիրելիներու որոց սրտերու վը-
րայ հանգչեցուցած ենք մեր գլխիկները :
Սիրելիներ որք շատ կանուխ հոգեցան :

Երկրի մը բնութիւնը ներշնչարանն է
այդ երկրի գրագէտներուն : Մեղամաղձու-
թեան ու նրբութեան բնավայրն է Վենե-
տիկ, նուրբ ու մեղամաղձիկ կ'ըլլայ և
հօյ գրագէտն ալ որ հոն կը մեծնայ :

Հոն սեւ է ծովը . ջրանցքներու երկու
կողմը կանդուն՝ սեւցած ու մրտած մար-
մարէ հսկայ պալատներն բազմադարեան,
կը ցոլացնեն ծովակներու վրայ շուք սե-
ւութեան :

Սեւ շուքին վրայ, զերդ սոռուեր մը
սեւ, կը սահի կը սողոսկի սեւադարդ, սեւա-

ծածկոյթ, սեւադմբէթ, սեւաթոյր սեւ
կռուական սեւադանդ զոր կօնտօլալարը կը վա-
րէ երկիւղած լռութեամբ : Ու այդ սեւու-
թեան մէջ սեւաձայն երաժշտութիւն մը կը
խռովէ սիրտդ : Տխրանուագ նուազահան-
դէս որ միտտիկութեամբ կ'ողողէ զհոգին :
Մէն մի թիափոխի՝ զանգակի մը զանգիւնը
կը ցնցէ զքեզ : Զանգակի ձայն կը բղխի ծո-
վէն, զանգակի ձայն կը տեղայ երկնքէն :

Կը հնչէ զանգակը կէս գիշերին, կը
հնչէ առաւօտին . արշալոյսին հետ կը հնչ-
չէ . վերջալոյսին հետ կը հնչէ . կը հնչէ ցե-
րեկը, կը հնչէ իրիգնադէմին : Ու թէ
պահ մը դադրի այդ ձայն, սիրտդ անոր
կարօտը կը քաշէ :

Վանքին նրբանցքի մը պատուհանին
առջեւ կանգնած, գիշերի մթութեան մէջ
կը խօսակցէինք երկու վարդապետներու
հետ . երեքս ալ լռեցինք մէկէն ի մէկ .
Հեռուէն, մէկ ժամի անջրպետով մը, հան-
դարտ օգին վրայ սաւառնած մեզ կը հաս-
նէր զանգակի մը ղողանջը : Նորալուր էր
այդ ձայնն ինձ համար . սիրտս կը գալա-
րէր . կ'զգայի թէ բան մը կը բաժնուէր,
կը զատուէր, կը մեկնէր ինձմէ, կ'երթար
կը վերանար . հաւատայի՞ թէ հոգի մը
ունիմ : Զգածեալ, նոյն խոր լռութեան
մէջ էին երկու երիտասարդ վարդապետ-
ներս ալ . անոնց սիրտն ալ կը խռովուէր :
Ս . Պետրոսի զանգակն էր : Ինձ այնպէս
թուէր թէ՝ կը լսէի վաղնջուց դարերու
հսկայազօր դիւցազնի մը հոգեվարքի յե-
տին թառանչն :

Ու երբ մարեցաւ թառանչը, կարող
չէինք սթափիլ . կը նմանէինք անոր զոր
մագնիսութիւնը քունի մէջ կը պահէ . եւ
քոռը թօթափելէ վերջ իսկ ապշութիւնն
ու սարսուռը կը տեւեն դեռ ընդ երկար :

Երբ կը մեկնէի Վենետիկէն Պօլիս դա-
լու համար, ծովակն յուզեալ էր . երեք
վարդապետներ ու ես կը ծփծփայինք կօն-
տօլային մէջ : Ինձ պատմած էին երկու օր
առաջ թէ երբեմն, շատ ատեն առաջ,
քամին շրջած էր վանքի մի նաւակն և քա-
նի մը անձեր եղած էին խեղդամահ . ինձ
այնպէս թուէր թէ սեւադմբէթ մեր կօն-
տօլան ալ յեղաշրջումի վտանգին են-
թարկեալ էր, քիչ մը կ'երկնչէի : Եւ ահա
Ս . Պետրոսի զանգակի ձայնն յամբընթա-
ցիկ յամբընթացիկ մեզ կը հասնի . ան-

հետ եղաւ երկիւղն։ Այդ գանգակի մըր-
մունջովը սիրայօժար կ'ըլլայի ծովամոյն։

Երկու ժամ վերջ երբ Թաւ-ճաւն կը
հեռանար վենետիկեան ջրանցքներէ, ու
հեռուէն կը նշմարուէր Ագրիականը փըր-
փրադէզ որ մեզ վրդովում կը պատճառէր,
լսուեցաւ հովակոծ օդին մէջ՝ բեկրեկեալ
ու ջախջախեալ, հառաչանքն սուրբ Պետ-
րոսի զանգակին։ աներեւութացան աչքե-
րէս փրփուր ու կոհակ։ եւ այդ ձայնը
կարծեմ պիտի հնչէ ականջներուս միշտ
եւ յաւէտ։

Յաջորդ օրը մինչ կը ծովէնք հան-
դարտ ծովին վրայ, կը մտածէի ինքնին։
Եթէ մի տարի վենետիկ բնակելու հար-
կին մէջ գտնուիմ, ապահովաբար պիտի
ըլլամ բոլորովին տարբեր գրող մը։ մա-
քառումի գաղափարը պիտի հեռանայ ինձ-
մէ, և կեանքը պիտի նշմարեմ բանաս-
տեղծական շղարչի մը պատրոզ լոյսին ներ-
քեւ եւեթ։ Եւ վարդապետներէ որոց
կեանքը կը ծնի ու մարի հոգեկան մեղ-
կութեան այդ մթնոլորտին մէջ, ինչպէ՞ս
պահանջել խստասիրտ ըլլալ ու մաքառող։

Այլ որքան մեղամաղձիկ ա'յնքան ալ
նրբին է վենետիկ. կարծես քաղաքն հա-
մայն սրահ մըն է զոր գեղազարդած է
ազնուատոհմ մի կին, օժտուած ժառան-
գական ու ստացական բարձր ճաշակով։

Երբ կը ճեմես Ս. Մարկոսեան հրա-
պարակի կամարակներուն ներքեւ, ոտքե-
րուդ տակ թուի թէ հայելիներ են
սփռուած։ աչքդ կը խտխտայ ոսկետու-
փիկ պահարանի նման կրպակներու փայ-
լէն։

Պալատները, նոյն իսկ իրենց արտաքին
տեսքովը, կը թուին գեղարուեստի թան-
գարաններ։ Տաճարները դրսէն կը կար-
ծես արձաններու բացօթեայ հանդիսա-
րաններ։

Այդ նրբութեան ներքեւ կ'ուռճանայ
մատենագիրին միտքն։

Յաջորդ յօդուածով մտնենք վանքին
մէջ և դիտենք բնակարանն ու բնակիչնե-
րու կեանքն, և ապա բնակիչները։

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

ՀՐԱԺԵՇՏՆ ՈՒ ԴԱՐՁԸ

Կը մարէր յետին ճաճանչն արեւուն
Լերանց կողերէն մըտնելով ի ծով,
Երբ ծաղկահաս մայրն յուզմամբ դողդոջուն
Կը խօսէր անոր իւր հոգւոյն բոցով։
Կը մարէր յետին ճաճանչն արեւուն։

Հովանւոյն ներքեւ կաղնոյն դարաւոր,
Կուտային միմեանց իրենց հուսկ համբոյր,
Եւ նա կը մեկնէր յանձնելով անոր
Ձրքնաղ մանկիկ մը խարտեալ վարդաբոյր
Հովանւոյն ներքեւ կաղնոյն դարաւոր։

«—Մի'լար, միշտ յիշէ մեր քաղցրիկ օրերը,
«Կ'ըսէր ցաւագին հայրը մըտահոգ,
«Դու վահանն ունիս, ժըպիտն իւր և սէր
«Կըրնայ փարատել թախիծդ ու մորմոք։
«Մի'լար, միշտ յիշէ' մեր քաղցրիկ օրեր։

«Ես ձեզմէ հեռու կ'երթամ տարագիր,
«Թո'ղ որ նայուածքէդ քաղեմ մի քիչ ոյժ։
«Որդի'ս լաւ հոգալ, ա'հ, ինձ խոտապիր,
«Որ ոգի առնում քու ձայնէդ անոյշ։
«Ձի ձեզմէ հեռու կ'երթամ տարագիր։»

Հըրուտ աչերը արցունքով լեցուն։
Նըւաղ ձայնով մը հագիւ լըսելի
«—Կ'երդնում թէ, ըսաւ, կեանքս, հոգիս
ողջոյն

«Պիտի նըւիրեմ որդւոյս և քեզի,»
Իր սեւ աչերը արցունքով լեցուն։

Մինչ հայրն այդ ուխտին վրայ կը ցըն-
ծայր,

Գուժկան կառաջ մը թըռաւ ողբերգու
Յանկարծ կատարէն կաղնոյն բարձրածայր,
Բու մը ըսկսաւ հեծել. «Վո՛ւ, վո՛ւ, վո՛ւ,»
Դեռ հայրն այդ ուխտին վըրայ կը ցընծայր։
.....

Մութը գիշերուան կ'իջնէր լեռնէն վար։
Անտառին խորէն իւր ձիով ճերմակ
Անհետ էր եղեր ա'լ ճամբորդն իսպառ,
Եւ դեռ կը լըսուէր սեւ բուխն հագագ։
Մութը գիշերուան կ'իջնէր լեռնէն վար։

* *

Հովանւոյն ներքեւ դարաւոր կաղնոյն
Մայրը իւր որդւոյն հետ նըստած մինակ՝
Կը դիտէր յետին ճաճանչն արեւուն,
Որ կ'երթար ծածկիլ կարմիր ալեաց տակ,
Հովանւոյն ներքեւ դարաւոր կաղնոյն։

Առոյգ տղայ մ'էր վահանն ալ հիմակ,
Հասակը իւր մօր կը հասնէր թեւին,
Այտերը վարդեր, աչերը կայծակ,
Սիրտը միշտ բաց էր իւր մօր դորովին:
Առոյգ տղայ մ'էր վահանն ալ հիմակ:

«—Մայր կըսէր, ինչո՞ւ հայրիկս ուշացաւ
«Տես ըստուերները դաշտին մէջ լեցան,
«Երթանք քեզի հետ, ձոր, դաշտ ու անձաւ
«Նայինք, մոլորած չըլլայ նա ճամբան:
«Մայր, կ'ըսէր, ինչո՞ւ հայրիկս ուշացաւ:»

«—Համբերէ՛ քիչ մ'ալ, կ'ողորմի Աստուած»,
Մայրիկը ժըպտուն պատասխան կուտար,
«Վեց տարուէ ի վեր մեր դառն արտասուայ

«Վերջը եկած է: Երկինքն է արդար:
«Համբերէ՛, որդեակ, կ'ողորմի Աստուած:»

Զուարթ էր սիրտն ալ ճիշդ իւր դէմքին պէս,

Քանզի կըսպասէր սիրելոյն դարձին,
Եւ ի՞նչ պարծանօք, ի՞նչ հաճոյքով վէս
Պիտի ներկայէր անոր իւր սրգին:
Զուարթ էր սիրտն ալ ճիշդ իւր դէմքին պէս:

Վահանայ եռանդն անզուսպ էր սակայն,
Եւ անլուր իւր մօր ջերմ թախանձանաց՝
Ելաւ բարձրաբերձ այն կաղնոյն վըրան
Որ հեռուստ տեսնէ դէթ հայրիկին դարձ:
Վահանայ եռանդն անզուսպ էր սակայն:

«Ա՛հ, մայրիկ, գոչեց ծառոյն գաղաթէն,
«Կարաւան մ'աճա՛ կուգայ դէպ ի մեզ,
«Շատ մը ձիաւոր շուա շուա կը վազեն,
«Հայրիկս ալ հե՞տ է, վե՛ր ելլ'ր ու տես:
«Ա՛հ, մայրիկ,» գոչեց ծառոյն գաղաթէն:

Իւր հօրն ընդ առաջ դիմելու անժոյժ,
Փութաց արտորնօք կաղնիէն իջնալ,
Սահեցաւ յանկարծ ոտք մանկան աշխոյժ,
Արեան ճապաղեաց մէջ ինկաւ թաւալ,
Իւր հօրն ընդ առաջ դիմելու անժոյժ:

.....

Մութը գիշերուան կ'իջնէր լեռնէն վար,
Անտառին խորէն իւր ձիով ճերմակ
Հայրը հոն հասաւ զուարթ ու կայտառ
Գըրկելու յուսով զիւր սիրուն որդեակ:
Մութը գիշերուան կ'իջնէր լեռնէն վար:

Հովանոյն ներքեւ կաղնոյն դարաւոր
Մայրն աղէխորով շըւար ու մոլար՝
Ծոյց տուաւ որդւոյն ցուրտ դիակն անոր
Ոսկերց կոյտի մը եղած հաւասար,
Հովանոյն ներքեւ կաղնոյն դարաւոր:

Եւ յանկարծ «վո՛ւ, վո՛ւ», ձայնեց բուն
վերէն,
Որ կանխաւ լացած էր ի մահ մանկան,
Մինչ խոյս կուտային հէք հօրը սրբաշն
Սիրոյ բերկրանաց երազներն այնքան:
Եւ դարձեալ «վո՛ւ, վո՛ւ» ձայնեց բուն
վերէն:
ՍԻՊԻԼ

ՆՈՐ ԶԳԵՍՏԸ

—Զըսեմ ըսի՝ ա՛հ, չալտի ըլլայ, գոչեց
էլալիս հանձմը իր ամուսնոյն: Ինծի նայէ,
Յակորճան աղա, սա ըսէ մեր Սեդրաքին,
էրկու օրէ ի վեր դպրոց գացած չունի:
Տունէն դուրս էլլալուդ պէս, նայիս մեր
Էսթէլէսը Բըւ՝ Բըւ՝ տուն կուգայ, Բէյբ
դպրոց կ'երթամ Բէյբ մեզի կը խաբէ կոր
եղեր, վերի փողոցին քեզի Կէ:Վ:Բէ:Վ: Կը-
նէ եղեր: Ա՛լ անկէ ետքը կրնաս նէ դըպ-
րոց խրիէ, պոռալուն կանչուըտելուն
«ժը չիգայ»: Ա՛լ չեմ դիմանար կոր, դըպ-
րոց գնա ըսելով պերանս մազ բուսաւ:
Դուն խօսք հասկըր սա Կէ:Վ:Վ: Կին:

—Հո՛ս էկու նայիմ ծօ՛, ըսաւ Յակորճան
աղան տասն-տասներկու տարեկան
տղու մը որ բազմոցին մէկ անկիւնը կծկը-
տեր նստեր էր սարսափահար:

Տղան տեղէն չերերաց:

—Մօ հոս չիգա՞, շա՛ն զաւակ, պո-
ռաց այս անգամ Յակորճան աղան այն-
չափ ուժով, որ տղան ընդոստ տեղէն
ցատքեց և, իր նիհար ու բարակ սրունք-
ներուն վրայ գինովի պէս տատանելով,
եկաւ հօրմէն երկու երեք քայլ անդին
կանգնեցաւ:

—Չէ՛, չէ՛, հոս մօտս էկուր, ըսաւ
Յակորճան աղան անոր թեւէն բռնելով
և առջին քաշելով: Սա ըսէ նայիմ ինչո՞ւ

դպրոց չես էրթար կոր:

Տղան չպատասխանեց, գլուխը կախած և աչուքները գետին խոնարհեցուցած:

— Զրսե՞ս ծօ: Աս մենք քեզի համար ո՞չ տեղը վերայ փարա՞ պիտի տանք դպրոցին: Ամէն շաբթու կլօխ տուն ծառքովդ փարժապետիդ կը տանիս կոր քառսուն փարան: Քառսուն փարա վաստակած ունի՞ս եօջէ՜ր մէջը: Հայրէ՛, ըսէ նայինք ինչո՞ւ դպրոց չես երթար կոր: Զի պիտի ըսես, հա՞:

Եւ իր երկաթագործի լայն ու կոշտ ձեռքը այնպիսի ապտակ մը իջեցուց տղուն երեսին, որ Սեդրաք բարձրաձայն լացի ու հեծեծանքի մէջտեղ, գետինը գլորեցաւ:

Էլպիս հանրմը տեղէն ցատքեց, դաւին քովը գնաց, եւ իր գիրկին առնելով զայն բազմոցին անկիւնը տարաւ, թաշկինակով մը անոր արցունքները սրբելով. յետոյ էրկանը դառնալով,

— Էյ դուն ալ քե՛ս խոյն էս, մա՛րդ: Վա՛րդ քե՛ս ի՛նչ եւրոպէ՛ր քե՛ս քե՛ս:

— Քա «եյլէն», նէյ՛ «եյլէն»:

Էլպիս հանրմը գիրկին առած էր զաւակը, եւ զայն փայփայելով,

— Էյ դուն ալ չըսե՞ս, ի՞նչ կ'ըլլայ, քեզի չի պիտի ուտենք ա:

— Ի՞նչ գուրցեմ, մայրիկ, ըսաւ վերջապէս Սեդրաք արցունքներուն մէջէն. աս պատուաւ լաթերովս ինտո՞ր դպրոց էրթամ. ամէնքը վրաս կը խնտան կոր. անցած օր փարժապետը ըսաւ որ վրադ գլուխդ քիչ մը շտկել չիտա՞ն: Ամէնքը նոր նոր հագուեր են, ես մինակ ասանկ ծըլիկ ծըլիմ լաթերով դպրոց կ'երթամ կոր:

Յակորճան աղան, որ ալ հանդարտացած էր, կնոջը նայեցաւ յուսահատութեամբ: Զաւակին խօսքերը սրտին դպեր էին: Ինքն ալ, իր աղքատութեանը մէջ, հպարտ եղած էր միշտ, եւ իր զաւակին այդ զգացումը հաճոյ կուգար իրեն: Կընտրէր ձեռքէն առաւ Սեդրաքը, եւ քովը նստեցնելով,

— Մի՛ լար, տղաս, մի՛ լար, դուն վաղը դպրոց գնա նորէն, ես քեզի աղուոր ձեռք մը լաթ կ'առնեմ, աղուոր աղուոր կը հագնիս:

Եւ սիրտն այնչափ լեցած էր, որ աչուքները թրջեցան:

* *

Հսելը գիրկին էր, բայց գործադրելն ի՛նչքան դժուար: Գործերուն վիճակն յայտնի է, և երկաթագործը, արին քրտինք մտնելով, հապիւ կրնար իր ընտանեացն օրական ապրուստը հոգալ: Ո՞ւր տեղէն պիտի կրնար քով քովի բերել չորս հինգ մէճիտ, զաւակին ձեռք մը զգեստ առնելու համար: Եւ սակայն պէտք էր. առնելէն զատ ուրիշ ճար չկար:

Էրիկ կնիկ գլուխ գլխի տուն, եւ որոշեցին հայթայթել այդ գուռմարը, Յակորճան աղան քիչ մը աւելի աշխատելով և Էլպիս հանրմը քիչ մը աւելի խնայողութիւն ընելով: Պակասած մէկ երկու մէճիտն ալ երկաթագործը տեղէն մը փոխ պիտի առնէր, և ա՛լ պզտիկ Սեդրաքը չպիտի ամչնար իր ընկերներուն և դասատուներուն քով:

* *

Եւ իրիկուն մը, Յակորճան աղան տուն կը դառնար խնդուներես. թեւին տակ մեծկալ կապոց մը. զոր բոլոր հոգւովը կը սեղմէր: Երբոր տանը դրանը առջեւ հասաւ, կը մտածէր վայրկեան մը յետոյ տեղի ունենալիք տեսարանին վրայ: Սեդրաք դուռը պիտի բանար, կապոցը ձեռքէն առնել պիտի ուզէր. բայց ինք չպիտի չտար. ի՛նչ պիտի ըլլալ պիտի հարցնէր, բայց ինք պիտի պատասխանէր թէ իրեն ի՛նչ բան չէ: Յետոյ սենեակը պիտի երթային, և հոն, անտարբերութեամբ, տղուն պիտի ըսէր որ առնէ բանայ կապոցը, և այն ատեն...

Դուռը զարկաւ տիրաբար: Կ'սպասէր որ, ամէն իրիկուն պէս, Սեդրաքը անմիջապէս դուռը բանար եւ իր ձեռքին նայէր: Քիչ մը ատեն անցաւ, և որովհետեւ բացող չի կար, նորէն զարկաւ, այս անգամ ուժգնակի... Է՛հ. եթէ ներսէն գիտնային որ հետը ի՛նչ կը բերէր: Վերջապէս Էլպիս հանրմը դուռը բացաւ. Երկաթագործն անմիջապէս նշմարեց որ կոտորածութիւն մը կար դէմքին վրայ, երեսները կախ, շարժուածքը դանդաղ: Էլպիս հանրմ մեքենաբար ամուսնոյն ձեռքէն առնել ուզեց կապոցը, մինչ երկա-

Թագործը, սիրան արդէն անձկութեամբ պաշարուած, հարցուց մտատանջութեամբ.

—Ո՛ւր է Սեդրաքը, տե՛ղ խրկեր էս:

—Ձէ՛, ներսն յէ պատասխանեց կինը կցկտուր կերպով. ցորեկին քիչ մը քիթը կախ եկաւ դպրոցէն. հիմակ կրակներուն մէջն է. պան մը չէ, տող մ' ելլար, քե՛զի չե՛ղէլ ըլլալու է:

Երկաթագործը, կապոցն ի ձեռին, հապճեպով սենեակը մտաւ. Բազմոցին վրայ, Սեդրաք պառկեր էր, վերմակ մը վրան: Դրանը բացուածքէն, արթնցաւ, յոգնած աչքերը հօրը վրայ պտտցուց եւ նորէն փակեց:

—Օղլ՝—, ի՞նչ ունիս, հիւսնդ էս, մէկ տեղդ կը ցաւի կոր:

Եւ որովհետեւ տղան չէր պատասխաներ.

—Հայտէ էլիր նստէ՛ նայիմ, իմին քա՛ջ դաւակս, իմին ապա՛ն դաւակս: Նայէ քեզի ի՛նչ բերի:

Եւ արտորանքով կապոցը քակելով, վերարկուի մը, բաճկոնակի մը եւ տաբատի մը ծայրերէն բռնած՝ օդին մէջ երերցուց սւրախութեամբ:

Սեդրաք աչուրները բացած էր արդէն. իր մարած նայուածքին մէջ անսահման հրճուանքի նշոյլ մը ցոլաց, այլ քիչ յետոյ աչուրները նորէն փակեց:

Այն ատեն երկաթագործն հագուստները բազմոցին մէկ անկիւնը նետեց, արդուն մօտեցաւ, ձեռքն անոր ճակտին վըրայ դրաւ, եւ մարմնոյն հրատապ տաքութենէն վախցած, դարձաւ իր կնոջը, որ սենեակէն ներս մտած էր,

—Է՛լլիս, ըսաւ, ապիկա անանկ չե՛ղէի պան չէ: Աճա՛ղ էրթամ քե՛զի կանչե՛մ:

—Կեցիր նայինք մինչեւ վաղն առտու ինտո՛ր կ'ըլլայ, անկէ ետքը պան մը կ'ը նենք:

Հետեւեալ առտու, պզտիկը աւելի ծանր վիճակի մէջ էր: Դեղագործն եւ իր մէ յետոյ բժիշկը եկան հաստատել թէ տղան կարմրուկէ բռնուած էր: Համաճարակին ատենն էր այս:

Երկաթագործին եւ կնոջն համար, ամէն բան իրենց զաւկին վրայ կեդրոնացած

էր: Խեղճ պզտիկը կը տառապէր, կոկորդէն մանաւանդ, եւ յամառաբար կը մերժէր դեղ առնելը: Հայրն եւ մայրը ուրիշ միջոց չէին գտած բայց անոր նոր հագուստները դիմացը կ'երերցնէին, հազար գգուական խօսքերով, կամ իր վերմակին վրայ կը փռէին՝ որ անոնց հետ խաղայ, եւ Սեդրաք՝ իր նոզկանքը զսպելով՝ բերանը կը բանար դեղի դգալին:

Հիւանդութիւնը մահացու էր սակայն: Ութ օր չանցած խեղճ պզտիկը կը մեռնէր:

* *

Անշուք յուզարկաւորութիւն մը ունեցաւ: Երկաթագործը տղու մը պէս կուլար իր մէկ հատիկ զաւկին դադաղին ետեւէն:

Երբոր տուն դարձաւ եւ բոլոր բարեկամները ճամբեց, կնոջը քովը ելաւ, որ վերի սենեակը քաշուած էր միայնակ: Իրիկուն եղած էր արդէն: Ուղղակի կնոջը քով գնաց, որ բազմոցին անկիւնը նստած էր լռիկ եւ անձայն: Էլլիս հանրմը ծունգերուն վրայ տարածած էր հեգ Սեդրաքին նոր հագուստները, եւ զայնս կը դիտէր թաց աչուրներով:

Երկաթագործն ինքն ալ ձայն չի հանեց: Կնոջը քովը նստաւ, հագուստներուն մէկ մասն իր ծունգին վրայ քաշեց եւ ինքն ալ սկսաւ լռիկ արտասուել:

Իրենց անհուն վշտին մէջ, բան մը չէին գտնէր իրարու ըսելու: Վերջապէս էլլիս հանրմը, հեկեկանքի մը մէջ պոռթկալով,

—Ա՛խ, ըսաւ, քե՛զի չեղա՛ւ որ հագնի:

Եւ երկաթագործը, կուրծքն հեւալով իր գօրաւոր հեծկլտութիւն տակ,

—Ա՛խ, ըսաւ, թո՛ղ մէյ մը հագնէր, անկէ ետքը մեռնէր, պա՛շտա պան չէի ուզեր: Մա՛րաբէլ մեռաւ խեղճ զաւակս:

ԹԱՓԱՌԻԿ

ՆՄՈՅԾ ՄԸ ՀԻՆ ԼՐԱԴՐՈՒԹԵՆԷՆ

Աշխարհաբարի կերպարանափոխութեան հետամուտներու հետաքրքրական է անշուշտ գիտնալ թէ ասկից կէս դար առաջ ի՞նչպէս հայերէն կը գրէին այն ժամանակի լրագիրները: Առասիկ մէկ քանի օրինակներ:

(Լրջ Գէր Մեծի Տերութեան Օճանեան, Յոթի Տեառն 1840, ապրիլի 20, Նոյեմբ 8:)

Օսմանեան տէրութեան հպատակ եղող ազգերէն պազիններուն ազգային գործքերու վրայ իրարու հետ վէճ մը ունեցած ժամանակը՝ մէկին Պատրիարքին կողմանէ նոյն վէճը վերնալու համար ըրած խընդիրքը յարքունի դուռը խմացնելով, հարկ եղած կերպովը հրամանագիր կը տրուէր:

Եւ ժամանակէ մը յետոյ միւս թշնամիին կողմանէ՝ նոյն վէճը ուրիշ կերպիւ հասկըցընելով, ձեւով մը իրեն խնդրած հըրամանագիրն ալ արքունի դռնէն կառնէր. այս պատճառաւ մէկ բանին վրայ ընդդիմութիւն պատահելով՝ անօգուտ խօսքեր կը գոյանար:

Եւ որովհետեւ յիշեալ ազգաց բոլորն ալ տէրութեան հպատակներէն ըլլալով՝ ամենեւին մէկը մէկալէն նեղութիւն քաշելը, և մէջերնին միշտ վէճ գըտնելիլը արժան չըլլալուն համար, ասանկ անկարգութիւնը բոլորովին վերացըվելով, բարեկարգութեան տակ մըտնալը հարկաւոր էր:

Ուստի յարմար տեսնուած էր որ եթէ ազգի մը կողմանէ՝ թէ ծէսի վերաբերեալ եւ թէ միւս ազգին դըպչելու գլխաւոր բան մը խմացընել հարկ ըլլար, նախ եւ յառաջ նոյն բանին հաստատութիւն տըրվելու համար Պատրիարքներուն կը յանձնըվէր, եւ յետոյ այնպէս յարքունի դուռը խապար կը տըրվէր:

Բայց հիմակ ալ անանկ գլխաւոր բաները միայն Պատրիարքներուն յանձնըվելով կարգի դըրվիլը շատ ժամանակ երկարելուն համար՝ մէջերնին ալ վէճերը պակաս չըլլալը, և կարելի է որ մէկըմէկ իտքեաթ ընելու ալ կարողութիւն չունենալնին՝ պատահած բաներէն յայտնի է:

Ուստի այս կերպով աւելի լաւ և յարմար եղածը մտածվեր է որ՝ այսուհետեւ մէկ սզգը՝ միւս ազգին հետը թէ հաւատքի եւ թէ ազգային կառավարութեան կերպին վրայ վէճ մը ունենալու ըլլայ, նոյն վէճը արդարութեան վըճուոց ժողովոյն յանձնըվի, և երկու ազգին ալ Պատրիարքը կամ այն տեղը՝ և կամ նոյն ժողովէն թային եղած անձին քովը գըտնըվելով, այնպէս այն պատահած վէճը քըննըվի, և վըճիւրը կը տըրվի:

Եւ այսպէս գործի դըրվելու համար՝ Արքայէն հրաման առնված է. եւ երեք ազգին Պատրիարքներուն եւ խախախ պաշիին՝ այս կերպովը պույրուլթըներ գըրվելով պատուէր եղած է:

(Աղբարբ Բեղանդեան, Կադէթ, ապրիլի, Բե-3, շաբաթ Գեկ. 13, 1840.)

Ուրբաթ առաւուտ:—Երեկ իրիկու Յըռանսըզի վարօռը հոս հասնելովը լսեցինք որ Յոռանսա մեծ շարժում է եղեր Նաբօլէօն Պուօնարաութէին ոսկողները հոս հասնելուն:

Կը ցաւինք որ ժամանակինս մեզ չի ներէր որ աս կաղէթաներնուս մէջը ասոր վրայոք տեղն ի տեղոք խօսէինք. ինչու որ կաղէթանիս ասօրվընէ թեզկեալը մըտնելուն, թէ որ աս ընելու ըլլանք, հարկաւ գործերնուս ետ կը մնանք. այսինքն շաբաթ օրը չենք կըրնար հանել: Բայց կը յուսանք աս պարտքը գալ շաբթու վճարել:

Գերապատիւ Կոճիկեան Միւսիւ Յակոբը՝ գալ կիրակի Յոռանսըզի վարօռովը Փարէզ կերթայ տէրութեան կողմանէ: Կարծենք թէ քարանթինան Մալթա պիտի ընէ:

Երկուշաբթի իրիկուն Պէյ օղլու բարեկամի մը տունը գտնըվելով՝ պատէհուլթիւն ունեցանք մէկ քանի երեւելի եւ րոպացի միսաֆիրներու հետ տեսնըվիլ:

Եւ որովհետեւ հասարակութեան ամէն տեսակ լուր տալը մեր պարտքն է, ուստի ասոնց ո՛վ ըլլալը՝ կը պարտաւորինք ծանուցանելու:

Մէկը Սըր տէվիտ վուիլքի կըսվի, որ Անգղիացոց մէջ էն մեծ պատկերահանն է. ու մէկալն ալ՝ Տօքթըր տէվի, որ է հըռչակաւոր բժիշկ եւ Անգղիացի գիմիագործ Սըր հըմֆրէտ տէվիյին կըրայրը:

Սըր տէվիտ վուիլքին իր տէրութեան կողմէն է եկեր հոս որ վեհափառ Արքային նկարը առնէ՝ ու վիքթօրիա թագուհիին տանի:

Արտօնատէր

Կ. Ս. ԻիթիիճէԱՆ